زانکۆی سەلاحەدین-هەولێر
Salahaddin University-Erbil

کۆمەڵناسی سیاسی

م. توانا عثمان محمدامین
قۆناغی چوارەم - کۆمەڵناسی
twanaosman357@Gmail.com
Mobile :07504859088

پوختە Outline

- هزری سیاسی نیکۆلا ماکیاڤیلی (1469-1527)
- هزری سیاسی کارل مارکس (1818-1883)

نیکـولا ماکیـاڤیلی (1527-1469) :

- نیکۆلا میکیاڤیلی لەدایکبووی فلۆرەنسە – ئیتالیا یە. زیاتر لە ٢٠ جار پلە و پێگەی بەرزی دیبپلۆماسی باڵیۆزخانەی بینیوە و بووە بە ڕاوێژکاری دووەمی کۆماری فلۆرەنسە و سەرپەرشتی کاروباری سەربازی و دەرەوەی کردووە.

- میکیاڤیلی لە ئەنجامی تێکچوونی باری سیاسی فلۆرەنسە تووشی گرتن و دوورخستنەوە بوو.

- بیرۆکە سیاسییەکانی ماکیاڤیلی کە لە کتێبەکەی (میر)دا بوو، گواستنەوەیەکی نوێ بوو لە لێکۆڵینەوە و شیکردنەوە و ڕاڤەکردنی بابەتە سیاسییەکاندا.

- بەتایبەتی لە بابەتی دەسەڵات و پاراستنی لەلایەن ئەوانەی خاوەنداریەتی دەکەن.

- بەپێچەوانەی ئەو فەلسەفەی سیاسیەی کە لە ئەرستۆوە تا سەردەمی رنسانس زاڵ بوو.

- ماکیـاڤیلی ویستی بەتەواوی سەربەخۆ بێت لە زانستی سیاسەت و جیای بکاتەوە لە ڕەوشت.

- "مۆرێس دوفەرجیت" کاتێک جیاوازی لە نێوان فەلسەفەی سیاسی لای ئەرستۆ و بەراوردکردنی لەگەڵ هەلوێستەکانی ماکیاڤیللی سەبارەت بە رەوشتی سیاسی دەڵێت.

- ئەرستۆ یەکەم توخمی لە سیاسەتدا دروستکرد، ئەویش بەکارهێنانی ڕێبازی تێبینیکردن بوو لەکاتێکدا ماکیافیلی توخمی دووەمی دروستکرد، ئەویش ڕێبازی بابەتی داماڵدراو لە لایەنی رەوشتییە.

- ڤۆڵتیر و دیدرو وەها ئەبینین کە " میر" یەکەمین هەوڵی گەورەیە بۆ ڕیشەکێشکردنی پیرۆزی لە دەسەڵاتی سیاسی.

- هەروەها ئەو یەکەمین کەسە کە دروشمی "مەبەست پاساوی ئامرازە"ی بەکارهێنا.

- ئەگەر مەبەست لە فەرمانڕەوایی مانەوەی دەسەڵات بێت و حوکمڕانەکەی بۆ دەسەڵاتەکەی خۆی بەستێتەوە، ئەوا مافی خۆیەتی هەموو هۆکار و ئامرازێک بەکاربهێنێت بۆ گەرەنتیکردنی ئەوەی کە دەیەوێت، بەمەش ئامرازە رەوشتییەکان و بەها کۆمەڵایەتییەکان لە سیاسەتەکەیدا نامێنێت.

- پێی وایە ئەگەر بتەوێت میر بیت زۆر پێویستە سروشتی گەلەکەت بزانیت.

- لە دیدی ئەوەوە، سیاسەت هونەری دامەزراندنی دەولەتێکی تۆکمەیە، کە بتوانێت مسۆگەریی ئاسایشی هاولاتیەکانی بکات، لە ناوەوە و لە دەرەوەیدا لە سنووری یاسادا.

- میکاڤیلیایی هەموو پێناسەیەکی رەوشت لە دەوڵەت دەستێنێتەوە. میکاڤیلیایی سیاسەت وەک ئامرازێکی براگماتیکییانەی بێلایەنانە سەیر ئەکات بۆ ڕێکخستنی کاروباری خەڵک بەو شێوەیەی کە خزمەتی زۆرترین بکات.

- هەمیشە دەسەلاتدارێکی خراپ کە تەبایی و ئاسایش و دلنیایی و سەقامگیری بپارێزێت و مسۆگەر بکات، باشترە لە دەسەڵاتدارێکی باش کە دەولەتی بۆ سەقامگیر نەبێت و پشێوی پێ کۆنترۆڵ نەکرێت.

- لەم باسەدا ئەڵێت" پێویستە میر لە کاتی پێویستدا چاکەخواز بێت".

- جەخت لەسەر سروشتە پراگماتیکەکەی مرۆڤ ئەکات کەلە زۆرباردا باڵادەستترە لە لایەنە سۆزداری و سیفەتە مرۆییەکانی.

- بۆ نموونە لە یەکێک لە وتەکانیدا لەبارەی مرۆڤەوە ئەڵێت: مرۆڤ زۆر لای ساناترە کە مردنی باوکی بیرچێتەوە هەتا لەدەستدانی میرات و موڵک و ماڵەکەی دوای باوکی.

- گەل، ئەو توخمە گرنگەیە لە هاوکێشە سیاسی و سەربازیەکاندا لای ئەو؛ پەیوەندی گەل و میر، ئەو هاوکێشانە بە باری دەولەت و بەرژەوەندیەکانی یەکلا ئەکەنەوە؛ بە هەر بارێکی سلبی و ئیجابیدا.

- میر، ئەوە لە گەلەگەی رائەبینێت، کە پشتیوانی بکەن لە داگیرکردنی ولاتانی تر، بۆ بەرژەوەندی وڵاتەکەی خۆیان.

هەندێک لە وتەکانی (میر):

- میرەکان، دەسەلات و ولاتەکانیان لە دەست ئەدەن، کاتێک کە زیاتر لەوەی بە چەکەوە سەرقاڵبن، خوو بدەنە خۆشڕابوێریی.
- پێویستە لە سەر میر، کە خۆشەویست و ترسێنەریش بێت، لە هەمان کاتدا.
- بەکارهێنانی ترس و تۆقاندن لە سزادان، ئەو ڕێگا دروستەیە، کە هەرگیز نوشستی ناهێنێت.
- میر، ئەبێت ڕیوی بێت بۆ روبەروبونەوەی تەڵە نراوەکان، شێر بێت بۆ ترساندنی گورگەکان.

- میر، نابێت پەیمانێک بباتە سەر، کە دژی بەرژەوەندی خۆی بێت، نابێـت پەیوەست بێت بە هیچ پەیمانێکەوە، کە هۆکارەکانی بەستنی بەسەر چووبن.

- حوکمدانی خەلک، پابەندە بەوەی کە ئەیبینن، نەک ئەوەی کە تێیئەگەن، هەموو ئەتوانین ببینین، بەڵام کەم هەیە ئەو بارودۆخە تێ بکات کە تۆی تێدایت.

- ئامانج، پاساو دەدات، بە ئامراز.

- ئەوەی کە میر ناشرین و دزیۆ ئەکات ئەوەیە، کاتێک ستەمکارە و دەستبەسەر مولک و ماڵی گەل، یان ژنەکانیان بگرێت، ئەبێت لەمانە دوور بکەوێتەوە.

- ئەوەی تێبینی دەکرێت، بۆچوونەکانی ماکیاڤیللی، لە هەندێک بارودۆخدا واقعین و ڕاستن؛ بەو پێیەی دەچنە چوارچێوەی بابەتی بوونەوە، بەتایبەت بۆ سوودی گشتی؛ لە لایەکیترەوە، هەندێک بۆچوونی هەیە نا لۆژیکی و نا ڕاست و نا مرۆڤانەن؛ بە شێوەیەکی گشتی، ئەگەر زۆر قوڵ ببیتەوە تێیدا، ئەوە سیستەمێکی سیاسی نا مرۆڤانە و دڕندانە دروست دەکات، کە ڕەنگە دواجار بە زیان بشکێتەوە بە سەر کۆمەڵگا و خودی سیستەمە سیاسیەکە دا.

- دواجار بینیمان، کە دەوڵەتمەدارە میکیاڤیلیاییەکان هەموو نەتەوە و رەگەز پەرست دەرچوون، وەک فاشستە ئیتالیایەکان، نازیە ئەلمانەکان، کۆماریە ئیسپانەکان، کە زیاد لە پێویست میکیاڤیلیان لە چوارچێوەی رۆژگار و شوێنی خۆی هەڵکێشا و لە فەوزایەکی بەراددەیەکی زۆر بەکاریانهێنا و دەوڵەتی دیکتاتۆری تۆتالیتاریان دامەزراند و بە ئاکام رووخان!

- **هزری سیاسی کارل مارکس (1883-1818)**

- گرنگترین کتێبەکانی بریتین لە (**ڕەخنەی ئابووری سیاسی، سەرمایە، شۆڕشی سۆسیالیزم**).

- وەک توێژەران دەیبینن کاریگەریان لەسەر بزووتنەوە شۆڕشگێڕیی و ڕێکخستنەکانی جیهان هەبووە و سیما سەرەکیەکانی سیستەمی سیاسی و کۆمەڵایەتی زۆرێک لە وڵاتان، بەتایبەتی لە ئەوروپا و ئەسیا و ئەفریقیا و ئەمریکای باشوور هەبووە.

- بیروبۆچوونەکانی مارکس ئیلهامی ئەو زانایانە بوو کە بەدوای ئەودا هاتوون کە کاریانکردوە لە بواری سۆسیۆلۆژیای سیاسیدا؛ کە بڕوایان وابوو **ململانێی چینایەتی** نێوان **چینی فەرمانڕەوا** و **چینی ژێردەستە** بنەمایەکە بۆ **گۆڕینی کۆمەڵگا** لەقۆناغێکی شارستانییەوە بۆ قۆناغێکیتر.

- وەک گۆڕانی کۆمەڵگا، لە سیستەمی **کۆیلایەتی** بۆ سیستەمی **دەرەبەگایەتی**، پاشان بۆ سیستەمی **سەرمایەداری**.

- مارکس توێژینەوەی سەبارەت بە **شۆڕشی کۆمەڵایەتی** کردووە و تیشکی خستە سەر هۆکار و دەرئەنجام و ڕۆڵی لە **ئازادکردنی مرۆڤ** لە ناعەدالەتی کۆمەڵایەتی و شارستانیەتی.

- گرنگیدانی مارکس بە **چینی کرێکار(پرۆلیتاریا)** وای لێکرد کە ئەو هەلومەرجە پێناسە بکات کە دەبێتە هۆی **شۆڕشی** ئەم چینە لە دژی سیستەمی **سەرمایەداری**.

- ئەمەش بە پاساوی ئەوەی کە **ئیستغلالکردن و بەکۆیلەکردن و هەژاری** و زۆر بارودۆخی نالەباریتر، کە **چینی کرێکار** توشی دەبێت. دەرئەنجامی کەڵەکەبوونی سەرمایە و قۆرخکردنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانە لەلایەن **چینی سەرمایەدارەوە** .

- هەموو ئەمانە دەبێتە هۆی **زیادبوونی ژمارەی ئەندامانی** چینی کرێکار، ئەو بارودۆخەی چینی کرێکار(پرۆلیتاری)، دەبێتە هۆی بەهێزبونی ئاستی **هۆشیاری سیاسییان.**

- ڕادەی هاوهەڵوێستی و ڕێکوپێکی ڕیزەکانیان و ڕابەرایەتیان دەکات، بۆ هەڵگرتنی ئاڵای **شۆڕشی سوسیالیستی،** کە ئامانجی خۆی لە کۆتایی هێنان بە ئیستغلالکردنی مرۆڤ بۆ مرۆڤ دادەنێت.

- بەو هۆیەوە **دەسەڵات** لە دەستی **سەرمایەداران** وەردەگرێت و لە چنگی زۆرینە یان **چینی کرێکاردا** کۆیدەکاتەوە و سیستەمی **موڵکایەتی دەستەجەمعی** دادەمەزرێنێت.

هێز:

چەمکی **هێز** یەکێکە لە چەمکە **بنەڕەتییەکانی کۆمەڵناسی سیاسی.** بەتایبەتی کاتێک باس لە **کارلێکی نیوان سیستەمە کۆمەڵایەتییەکان** دەکەین، کە **جۆرەکانی هێزمان** بۆ دەردەکەوێت وەک **هێزی کۆمەڵایەتی، هێزی سیاسی، هێزی ئابووری، هێزی ئاینی...**هتد.

فەرهەنگەکان بەجۆرێک **پێناسەی هێزە** دەکەن، وەک هەموو **ئامرازێک** کە بتوانێت **کاریگەری** دروست بکات لە **کۆمەڵگادا.**

هێزی کۆمەڵایەتی، هەر پاڵنەرێکی کاریگەرە کە دەبێتە هۆی کارێکی کۆمەڵایەتی، واتە **خواستی تاک** بۆ وەرگێڕانی **بژاردە و خواستەکانی** خۆی بۆ **واقیعێکی** کرداری لە **ژیانی کۆمەڵایەتیدا.**

ئەمەش مانای **سەرکەوتنی** تاک لە **گەیشتن بە خواستەکانی** دەگەیەنێت؛ تەنانەت گەر **دژ و پێچەوانەی** خواستی **کەسانیتر بێت** لە کۆمەڵگادا.

- هێز ڕێگە بە هەندێک کەس دەدات کە ئیرادەی خۆیان بەسەر کەسانی تردا بسەپێنن.

دەتوانیین چەمکی هێز لەسەر سێ ئاست بەکار بهێنیین:

- لەسەر ئاستی **تاک** و پەیوەندی نێوان ئەندامانی کۆمەڵگا.
- لەسەر ئاستی **گروپە** کۆمەڵایەتییەکان و پەیوەندی نێوانیان.
- لەسەر ئاستی **دەولەتان(کۆمەڵگاکان)** و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان.

- چییەتی(ماهیەتی) هیز خۆی لەخۆیدا بوارێکی بەپیتییە بۆ توێژینەوە لەچوارچێوەی کۆمەڵناسی سیاسیدا کە بانگهێشتی چەندین زانای ئەم بوارەی کردووە بۆ ئەوەی تیۆری تایبەت بەبواری هێز و دەسەڵات بخەنە ڕوو.

- چەمکی هێز پەیوەستە بەچەندین چەمک و هزری تر، هەموویان لەژێر بواری کۆمەڵناسی سیاسیدان وەک: **دەسەڵات، هەژموون(نفوز)، توندوتیژی...**هتد.

- لەم چوارچێوەیەشدا " بۆ تۆمۆر" پێیوایە، کۆمەڵناسی سیاسی واتە ئەو زانستەی **توێژینەوەی هێز** دەکات لە چوارچێوەی **کۆمەڵایەتیدا.**

- ماکس ڤێبەر، هێز، بە جۆرێک لە **چەوساندنەوە** یان **زۆرداری** لە لایەن **تاکێکەوە** بەسەر **ئەویتردا** دەزانێت.

- هەروەها "بەکلی" هێز بە **سانسۆڕ** یان **کاریگەرییەک** کە لەلایەن **کەسێک** یان **گروپێکەوە** ئەنجام دەدرێت، بەسەر کاری ئەوانیتر، بۆ ئەوەی **ئامانجێک** بەدەست بهێنێت بێ **پرس** کردن بە ڕەزامەندی ئەوان.

- لەوانەیە ئەوە ئامانجە لە **دژی ئیرادەی ئەوان بێت**، یان **بەبێ زانیاری و تێگەیشتنیان** بێت، لەرێگای بەکارهێنانی چەندین میکانیزم و ئامرازی جۆراوجۆر لەوانەش، **توندوتیژی**، **فەرمانکردن**، یان **ئاماژەدان بە سزاکان.**

- بەڵام هێزی سیاسی، چەمکێکە ئاماژە بە دەسەڵاتی سیاسی دەکات واتە دەسەڵاتی یاسایی دەوڵەت. بە مانای **یاسایی بوونی هێز** یان **هێزی یاسایی.**

- باوەڕی تاکەکان لە خۆدەگرێت کە ئەرکی سەرشانیانە گوێڕایەڵی دەوڵەت بن و مافی دەوڵەتە هێز و هەژموونی خۆی لەسەریان پیادە بکات.

- بەشێک لە بیرمەندان پێیانوایە کە سیاسەت، بریتییە لە **لێکۆڵینەوەی پەیوەندیەکانی هێز لە نێوان ئەندامانی کۆمەڵگادا**، **هێزی سیاسی** ڕادەی ئەو **کاریگەرییە ڕێژەییەیە کە دەوڵەتەکان(کۆمەڵگاکان)، لە پەیوەندییە هاوبەشەکانیاندا** پیادەی دەکەن، بەپێی ئەم قەبارەیەش توانای خۆی لە **کاریگەری سیاسیدا لە بەرامبەر وڵاتانی ترەوە** دیاری دەکرێت.

- هەرچۆنێک بێت لەڕوانگەیەکی گشتگیرەوە، **هێز**، بەشێوەیەک لە شێوەکان، لەگەڵ هەموو **ڕەفتارێکی مرۆڤدا** پەیوەستە، لە ڕێگەی پرۆسەی **پەیوەندی** و **کاریگەری** ئاڵوگۆڕ، بەجۆرێک کە دیاردەی هێز لەنێو زۆرینەی **چالاکییە کۆمەڵایەتییەکاندا** بوونی هەیە.

دەسەڵات:

- دەسەڵات بریتییە لە بەکارهێنانی **هێز** بە شێوەیەک کە **پەسەندی کۆمەڵایەتی** هەیە، ئەو **هێزە شەرعیەیە** کە لەلایەن کەسێک یان گروپێکەوە بەسەر کەسانی تردا پیادە دەکرێت.

- توخمی **شەرعییەت(ڕەزامەندی کۆمەڵایەتی)**، توخمێکی گرنگی بیرۆکەی دەسەڵاتە و ئەو ئامرازی سەرەکییە کە بە هۆیەوە **دەسەڵات** لە چەمکە گشتیەکانی دیکەی **هێز** جیادەکرێتەوە.

- **هێز** بە **زۆر** یان بە **توندوتیژی** دەسەپێنرێت، لەبەرامبەردا **دەسەڵات** پشت دەبەستێت بە **پەسەندکردنی ژێردەستەکان** بۆ پێدانی ماف بە کاربەدەستانی کۆمەڵگا بۆ دەرکردنی فەرمان یان ڕێنماییەکان.

- دکتۆر احمد زەکی بدوی پێیوایە، بەکارهێنانی **لەرادەبەدەری دەسەڵات** و نەبوونی **چاودێری** ورد لەسەر مومارەسەکردنی، دەبێتە هۆی خراپ بەکارهێنانی، بەمەش دەوترێت **(تۆتالیتاری)** یاخود **چەوسێنەر**، واتا دەسەلات لەم دۆخەدا لە ئیرادەی گەلەوە سەرچاوە ناگرێت، بەڵکو بە هێز خۆی بەسەر خەڵکیدا دەسەپێنێت.

(ماکس ڤێبەر) دەسەڵاتی شەرعی دابەش دەکات بۆ سێ جۆر:

- **دەسەڵاتی نەریتی**: هێزێکە کە شەرعییەتی خۆی بە ڕێزگرتن لە مۆدێلە کولتوورییە چەسپاوەکان بەدەست دەهێنێت.
- **دەسەڵاتی کاریزمی**: هێزێکە کە شەرعییەتی خۆی لە ڕێگەی توانای تایبەتی و نائاسایی سەرکردەیەکەوە بەدەست دەهێنێت، دەبێتە هۆی دڵسۆزی و گوێڕایەڵی دەوروبەری.
- **دەسەڵاتی عەقڵانی یاسایی**: هەروەها بە دەسەڵاتی بیرۆکراسی ناسراوە، هێزێک کە شەرعییەتی خۆی لە یاسا و ڕێسا دامەزراوەکانی وەک حکوومەت وەرئەگرێت.

یەکەم: دەسەڵاتی تەقلیدی:

- ئەو جۆرەی دەسەڵاتە کە **لە داب و نەریت** و **بونیاد** و **پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانەوە** وەرگیراوە؛ کاتێک دەسەڵات لە **نەوەیەکەوە** بۆ **نەوەیەک** ئاڵوگۆڕ دەکرێت، ئەمە بە دەسەڵاتی تەقلیدی ناودەبرێت.

- مافی **میراتی پاشاکان** لە دەسەڵات، نمونەیەکی روونی ئەم جۆرەیە.

- ئەم دەسەڵاتە پشت دەبەستێت بە **داب و نەریت** و ڕێزلێگرتنی.

- شەرعییەتی ئەم نەریتانە لە باوەڕی زۆربەی خەڵکی کۆمەڵگاوە دێت لە پیرۆزی و دەسەڵاتی ڕژێم لە کۆنترۆڵدا وەک لە ڕابردوودا بە میراتی ماوەتەوە.

- ڤێبەر پێی وایە کاریگەری ڕاستەوخۆی دەسەڵاتی تەقلیدی لەسەر کۆمەڵگا، دەبێتە هۆی **لاوازکردنی** هەلوێست و چالاکیە **هۆشیارەکان** یان **عەقڵانییە** لە کۆمەڵگادا.

- چونکە سیستەمی دەسەڵات بە ئیمتیازاتێک بەڕێوەدەبرێت کە فەرمانڕەواکان بە ئارەزووی خۆیان هەڵسوکەوت دەکەن.

دووەم: دەسەڵاتی کاریزمی:

- کاریزما مەبەست لە تایبەتمەندی و سیفەتە نائاساییانەی کەسێکی دیاریکراوە، چ سیفەتەکانیان ڕاستەقینە بێت یان نا.
- هەوادارانی ئەو کەسایەتییە نایابە لەو باوەڕەدان کە "سەرکردەی کاریزما" نێردراوی خوداییە و چاکە بۆ گەل و شوێنکەوتوانی خۆی دەهێنێت.
- هەروەها هێزی خۆی لە بیروباوەڕی جەماوەری وەردەگرێ، ئیلهام بە خەڵک دەدات و سیفەتی سەروو سروشتی هەڵدەگرێت و توانای نائاسایی هەیە، کە کەسایەتی خۆی پێ بەدەست دەهێنێت.
- کاریزما، سیستەمی تاکەکەسی سەرکردەیەک کە ئیلهام و غەریزەیەکی سیحری هەیە، ئەو توانا نائاساییەیە کە سەرکردەیەک بەهۆیەوە دەسەڵاتی خۆی بە دەست دەهێنێت.

- ئەم جۆرەی دەسەڵاتە **ناجێگیرە**، بە بۆچوونی ڤێبر بەهۆی **دوری** لە **کارکردن بەشێوەی دامەزراوەیی.**
- واتا ئەم جۆرەی دەسەڵات بەشێوەیەکی **دامەزراوەیی و سیستەم کار ناکات.**
- چونکە هێز و شەرعییەتی سیستەمی سیاسی بە کەسێکەوە بەستراوەتەوە کە سەرکردەی ئیلهامبەخشە.
- هەندێک جار ئەو سەرکردەیە **تەنیا** لەلایەن ئەو کەسانەوە ئیلهامبەخشە **کە لە ژێر کاریگەری ئەوەدان** و شوێنکەوتەی ئەون.

- کاتێک دامودەزگا سیاسییەکان، ناتوانن لە هەموو ئاستەکاندا ئەرکەکانیان جێبەجێ بکەن، ئەوا سەرکردە سیاسی و ئایینی و یان هاوشێوەکان سەرهەڵدەدا و داوای گۆڕان و سەرلەنوێ داڕشتنەوەی سیستەمی سیاسی دەکەن.

- ڤێبەر لەو بڕوایەدایە کە لای خەڵک سیفەتەکانی فەرمانڕەوا سیفاتی **نائاسایین.**

- بۆیە ئەم جۆرە کەسانە **خۆشیان** پێیانوایە کە داوای گەیاندنی پەیامێک دەکەن، بۆیە **کارەکانیان** و **هێز** و **دەسەڵاتیان** زیاتر لەسەربنەمای **سۆزدارییە** نەک **ئەقڵی و لۆژیکی.**

- لە ئەنجامدا زۆرینەی ئەو هێز و دەسەڵاتانەی بەم جۆرەن زیاتر پشت بە **متمانە** دەبەستن کە زۆرجار **کوێر و دەمارگیرە.**

سێیەم دەسەڵاتی عەقڵانی یاسایی:

- ئەو جۆرە دەسەڵاتەیە کە پشت بە **شەرعییەتی یاسا** و **یاسای فەرمی** دەبەستێت لە دەسەڵاتی دەوڵەتدا و عادەتەن **زۆر ئاڵۆزە.**
- **هێزی** دەسەڵاتی عەقڵی یاسایی لە **دەستووردا** چەسپێنراوە.
- کۆمەڵگا **پێشکەوتووەکان**، پشت بە **دەسەڵاتی یاسایی عەقڵانی** دەبەستن، بەرپرسانی حکومەتیش باشترین نموونەی ئەو جۆرە دەسەڵاتەن لە کۆمەڵگەدا.
- ئەم جۆرە دەسەڵاتە **شەرعییەتی** خۆی لە **گوێڕایەڵی** و **ملکەچی** بۆ **یاسا** وەردەگرێت.
- ڤێبەر ئەوە تاکیدەکاتەوە کە پێویستە مەمارەسەی فەرمی دەسەڵاتی دیاریکراو کە بە دەسەڵاتدار سپێردراون لە **ژیانی تایبەتی** جیاببنەوە.

- کەسێک کە لەسەر بنەمای چەند یاسایەکی دیاریکراو دێتە سەر حوکم شەرعییەتی هەیە و ئەم یاسایانەش وەک باسمان کرد دەقەکانی دەستورن؛ بۆیە ئەم دەسەڵاتە لەسەر بنەمای **باوەڕ و زانست و تایبەتمەندێتی عەقڵانییە و بە پێی کۆمەڵێک یاسا و ڕێسای فەرمی** دیاریکراوە.

- کەسێک کە دەسەڵات دەگرێتە دەست، لەسەر بنەمای ئەو یاسا **ناکەسییانە** دەسەڵاتی خۆی پیادە دەکات، لەبەر ئەوە دەسەڵاتەکەی بەپێی **یاسا سنوردارە.**

- ئەوە ئەو جۆرەی دەسەڵاتە کە ئەوروپای لە قۆناغی سیستەمی دەرەبەگییەکانەوە گواستووەتەوە بۆ قۆناغی دەوڵەت- نەتەوە- لە شێوەی دیموکراتیدا، پاش ئەوەی پاشایەتی گشتگیر تێدەپەڕێنێت.

- گواستنەوەی کۆمەڵگا لە کۆمەڵگەی **تەقلیدییەوە** بۆ کۆمەڵگای **عەقڵانی**، بە پێی ویبەر، حەتمییە.

پ١/ ئەرستۆ سیستمی حومکڕانی بۆ سێ بەش دابەشدەکات. بیانووسە؟

پ٢/باسی هزری سیاسی کارل مارکس بکە؟

پ٣/ دەوڵەت لای ئیبن خلدون بەچەند قۆناغێکدا دەروات، تەنها قۆناغەکان بخەروو؟

مامۆستای بابەت : م. توانا عثمان محمدامین

زۆر سوپاس